

Kitlesel Şiddet, Travma ve Hafıza: Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde ‘Beka’nın İzini Sürmek

Umut Can Adısönmez, İzmir Ekonomi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0002-8198-4405

E-Posta: umut.adisonmez@ieu.edu.tr

Serhun Al, İzmir Ekonomi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0001-6253-3214

E-Posta: serhun.al@ieu.edu.tr

Öz

21. yüzyıl Türkiye’si’nde hem amaç hem de araç olarak kullanılan, toplumsal, siyasi ve kültürel yaşamın her alanına etki eden ‘devlet bekası’ kavramı (ya da ‘beka söylemi’) Cumhuriyet tarihinde süreklilik gösteren en temel iktidar retoriklerinin başında gelmektedir. Bu çalışma, yakın dönem Türkiye siyasi ve toplumsal hayatını oldukça ilgilendiren devlet bekası kavramının sosyo-psikolojik arka planına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda devlet bekası kavramının fiziksel ve ontolojik yapı taşlarının Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kaldığı öne sürülmektedir. Bununla beraber Osmanlı’nın çöküş döneminde yaşanan kitlesel şiddet, tarihsel korku ve travmaların, genç Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet bekası anlayışının çok daha sert bir biçimde yeniden kurgulanmasına neden olduğu iddia edilmektedir. Bu noktadan hareket eden çalışma iki temel saptamaya varmaktadır: Birincisi, Türkiye’de beka, yani ‘devletin hayatta kalma’ yaklaşımı, kendini yeniden üreten kolektif endişe, korku ve umutsuzluklar karşısında kronik bir ‘güvensizlik kompleksine’ dönüşmüştür. Bu bağlamda beka söylemi bir güvenlik arayışından ziyade hem fiziksel hem de psikolojik olarak güvensizliğin dışı vurumunu simgelemektedir. İkinci olarak da devlet bekası kavramı tarihsel süreç içinde devletin ‘hâkim siyasi yol haritası’ olmaya doğru evrilmiştir ve toplumsal anlamda rıza üretme araçlarının en temel söylemi haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında toplumun kolektif hafızası kahir ekseriyetiyle ‘demokratikleşme’ veya ‘özgürlükler’ olgularından ziyade ‘güvenlik’ ve ‘endişe’ olguları üzerinden devlet eliyle şekillendirilmiştir. Bu makale beka söylemini hem kavramsal hem de tarihsel olarak inceleyecek ve Osmanlı son dönemi, erken Cumhuriyet ve kısmen de günümüz Türkiye’si arasındaki sürekliliği ortaya koyacaktır. Bu bağlantıların ışığında makale, bekayı siyasi rejimlerin ana hatlarını belirleyen ve rejimler arası geçişte köprü niteliği taşıyan ‘organik bir kara kutu’ olarak tasvir edecektir. Öyle ki Türkiye siyasetindeki beka kodları, tarih boyunca çeşitli güç merkezleri tarafından araçsallaştırılarak adeta sömürülmüş

ve zaman içinde ülkenin demokratik gelişimini engelleyen yapısal bir soruna dönüşmüştür. Söylem analizi ve tarihsel analiz yöntemlerini harmanlayan makale, beka söyleminin evrimini incelerken 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar geriye gidiyor ve bu savaşla birlikte başlayan şiddet sarmalının izini sürüyor.

Anahtar Kelimeler: Beka Söylemi, Travma, Ontolojik Güvenlik, Erken Cumhuriyet Dönemi, Güvensizlik.

Collective Violence, Trauma, and Memory: Tracing 'State Survival Discourse' in Early Republican Turkey

Abstract

In 21st-century Turkey, the concept of 'state survival' (or 'survival discourse') penetrates social, political and cultural life. Utilised as both a goal and a tool, it has been one of the most fundamental political rhetoric that has demonstrated continuity throughout the Republican history. This study aims to shed light on the socio-psychological background of the state survival concept in Turkey, a highly relevant notion in making sense of the recent political and social developments in the country. In this context, it is claimed that the physical and ontological building blocks of the concept were inherited from the Ottoman Empire. It is also claimed that the collective violence, historical fears and traumas experienced during the collapse of the Ottoman Empire provided a fertile ground for the firm application of the state survival notion in the early Republican Turkey. With this point of departure, this study offers two key points: First, the 'survival of the state' approach in Turkey has turned into a chronic 'insecurity complex' in the wake of collective anxiety, fear and despair that is being constantly reproduced. In this context, the state survival discourse symbolizes the expression of insecurity, both in physical and psychological dimensions, rather than a search for security. Second, state survival (or survival discourse) has in time evolved into the 'dominant political road map' of the state and become a crucial discursive tool in manufacturing social consent. From this perspective, the collective memory of society has been shaped by the state elites through the concepts of 'security' and 'anxiety' instead of 'democratization' or 'freedom'. This article will scrutinise the discourse of survival in conceptual and historical senses and will reveal the continuity between the late Ottoman period, the early Republic and, to some extent, today's Turkey. In light of these connections, the article will describe survival as an 'organic black box' that defines the main contours of political regimes and acts as a bridge in the transition between regimes. In fact, the survival codes in Turkish politics have been instrumentalized and exploited by various centres of power throughout history and have turned into a structural problem, hindering Turkey's democratic development

over time. In exploring the evolution of the survival discourse, this article combines discourse analysis and historical analysis methods. It does so by going back to the 1806-1812 Ottoman-Russian War and tracing the spiral of violence that started with this war.

Keywords: Survival Discourse, Trauma, Ontological Security, Early Republican Era, Insecurity.

Giriş

21. yüzyıl Türkiye'sinde hem amaç hem de araç olarak kullanılan, toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanına etki eden 'devlet bekası' kavramı (ya da 'beka söylemi') Cumhuriyet tarihinde süreklilik gösteren en temel iktidar retoriklerinin başında geliyor. Bu çalışma, yakın dönem Türkiye siyasi ve toplumsal hayatını da oldukça ilgilendiren devlet bekası kavramının sosyo-psikolojik arka planına ışık tutan kavramsal bir yolculuğa çıkmayı amaçlıyor. Bu bağlamda devlet bekası kavramının fiziksel ve ontolojik yapı taşlarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kaldığı ve sonrasında süreklilik gösterdiği öne sürülüyor. Bununla beraber Osmanlı'nın çöküş döneminde yaşanan tarihsel korku, kitlesel şiddet ve travmaların, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet bekası anlayışının çok daha sert bir biçimde yeniden kurgulanmasına neden olduğu iddia ediliyor. Bu noktada çalışma iki temel saptamaya dayanıyor: Birincisi, Türkiye'de beka, yani 'devletin hayatta kalma' yaklaşımı, kendini sürekli bir biçimde yeniden üreten kolektif endişe, korku ve umutsuzluklar karşısında kronik bir 'güvensizlik kompleksine' dönüşmüştür. Bu bağlamda beka söylemi bir güvenlik arayışından ziyade hem fiziksel hem de psikolojik olarak güvensizliğin dışı vurumunu simgelemektedir. İkinci olarak da devlet bekası (ya da beka söylemi), tarihsel süreç içinde devletin 'hâkim siyasi yol haritası' olmaya doğru evrilmiştir ve toplumsal anlamda rıza üretme araçlarının en temel söylemi haline gelmiştir. Bu bağlamda toplumun kolektif hafızası kahir ekseriyetiyle 'demokratikleşme' veya 'özgürlükler' olgularından ziyade 'güvenlik' ve 'endişe' olguları üzerinden devlet eliyle şekillendirilmektedir. Bu makale beka söylemini hem kavramsal hem de tarihsel olarak inceleyecek ve Osmanlı son dönemi, erken Cumhuriyet ve kısmen de günümüz Türkiye'si arasındaki sürekliliği ortaya koyacaktır.

İmparatorluklar, askeri ve mali yeterliliklerine bağlı olarak geniş topraklar üzerinde siyasi kontrol kurmayı amaçlayan çok kimlikli siyasi yapılardır (Burbank ve Cooper, 2010). Bu kontrol mekanizması inşa edilirken, yarı özerk bölgesel yönetimler ve bunlara bağlı idari aygıtlar aracılığıyla sosyo-politik ağlar oluştururlar. Bu yöntem emperyal çeperi yalnızca coğrafi anlamda merkeze bağlamakla yetinmez. İdari birimler arasında sosyal ve

dini farklılıklar olsa bile, kozmopolit anlamda kültürlerarası entegrasyonu da teşvik eder. Bu açıdan, çevre ve merkez arasındaki ilişki esasen düzenli vergilendirme karşılığında, emperyal otoritenin sosyal devamlılığı ve adaleti sağlaması üzerine kurulmuştur. Ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, imparatorluk yapıları özellikle 18. yüzyıldan sonra ulus-devlet düşüncesinin yükselişi ile birlikte hızlı bir çözülme sürecine girdiler. Osmanlı İmparatorluğu da bir zamanlar sarsılmaz gibi görünen Romanov ve Habsburg İmparatorlukları gibi, bu tarihsel süreçten etkilendi. Karen Barkey'e göre, her ne kadar yüzyıldan fazla bir süredir tarihinin sonuna gelmiş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüş süreci ile ilgili olarak hala üzerinde düşünmemiz gereken bir soru var:

Bir imparatorluk ne kadar hızlı ve dramatik bir şekilde çökerse, yeni kurulacak devletin akli da o kadar merkeziyetçi ve katı olmak zorunda mıdır (Barkey, 1997: 106)?

Yukarıdaki sorunun derinlemesine incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşıyor; ancak buradaki araştırma sorusuna ışık tutması bakımından uygun bir başlangıç noktası teşkil ediyor. Elbette, her imparatorluğun yıkılma hikâyesi birbirinden farklıdır; dolayısıyla emperyal çöküşün incelenmesi konusunda her tarihsel örnek için kullanılacak tek bir kavramsal modelden söz edilemez. Bununla beraber farklı emperyal çöküş örneklerinin hepsinde ortak olan bir nokta, imparatorlukların kendilerinden sonra gelen varis devletlere sosyo-ekonomik, kurumsal ve elbette psikolojik bir miras bırakmış olmalarıdır. Bu miras varis devletlerin yıkılan imparatorluğun küllerinden doğuş biçimlerini şekillendirir. Diğer bir deyişle, bu trajik çöküşler yeni devletin kurucu seçkinlerinin düşünce ve eylem ufkunu belirler (Tilly, 1997). Bu bağlamda emperyal çözülme, yeni seçkinlerin normatif tasavvurlarını yansıtan 'ulusal diriliş' ajandasının kurucu bir ögesi olarak görülebilir. Burada vurgulanması gereken nokta şudur: Yönetici elitlerin siyasi kaygıları ve ideal devlet/toplum tasavvurları, emperyal çözülme sırasında yaşanan dramatik olaylar, örneğin doğrudan şiddet (iç ve dış çatışmalar) ve yapısal şiddet (zorunlu göçler) gibi unsurların etkisi altında şekillenir.

Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama ve çöküş dönemi, erken Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasi fikir ve duygularının da tohumlarının atıldığı, kurucu bir aşama olarak ele alınmalıdır. Bu kritik aşamayla ilgili olarak sorulabilecek temel soru Osmanlı'nın çöküş döneminde yaşanan travmatik gelişmelerin, erken dönem Türkiye seçkinlerinin zihin dünyalarında nasıl 'zamanda ve mekânda donmuş bir an'a' dönüştüğüdür. Çöküş ve geçiş süreci boyunca dönemin seçkinlerinin zihinlerini meşgul eden derin

koru ve kaygılar ve bu seçkinlerin de parçası oldukları kitlesel şiddet olayları, yeni devletin ve toplumun nasıl örgütleneceği ve güvence altına alınabileceği hususlarındaki bürokratik tasavvurları da biçimlendirmiştir. Ancak bu bürokratik tasavvurlar, yalnızca genç Türkiye'nin yeni kurumsal ve toplumsal düzenine yansımakla kalmamış; Türkiye'de süregelen 'güçlü devlet' odaklı siyasal zihniyetin kendi kendini sürekli inşasını da mümkün kılmıştır (Adisonmez ve Onursal, 2020; 2022).

Erken Cumhuriyet dönemine dair bu tür bir çerçeve, elbette cevaplaması güç birtakım soruları da gündeme getirir. Örneğin, İmparatorluk döneminde yaşanan zorunlu göçler, etnik kısımlar ve toprak kayıpları gibi derin travmatik olaylar, ilerleyen süreçte Cumhuriyet'in kurucu kadroları olarak Kemalist zihniyeti nasıl biçimlendirmiştir? Modern Türk ulusal kimliğinin oluşumunda ve özellikle Kürtlük ile olan sorunlu ilişkide Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan çöküş korkusunun etkileri nasıl izlenebilir? Kemalist zihin dünyası, savaşın parçaladığı nüfusu 'ulusal-laik' bir topluma dönüştürürken emperyal geçmişi nasıl hatırlamayı tercih etmiştir? Bu çerçevede çalışma Türkiye'de 'devlet bekası' –zaman zaman kısaca beka olarak kullanılacaktır– kavramının sosyo-psikolojik arka planı üzerine bir tartışma yapmayı amaçlıyor.² Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile erken dönem Cumhuriyet Türkiye'sindeki siyasi figürler arasındaki etkileşime odaklanan literatürden beslenen (Arısan, 2016; Çınar ve Taş, 2017; Şirin, 2013; Sasley, 2013; Glypis, 2008); ancak bu çalışmalardaki tartışmalardan farklı olarak kavramsal bir perspektif üzerinden konuyu ele alan bu çalışma, Türkiye'deki beka anlayışının temel yapı taşlarının Osmanlı'dan miras kaldığını; Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama döneminde yaşanan tarihsel korku ve endişelerin, beka kavramının erken Cumhuriyet Türkiye'sinde çok daha katı bir şekilde ortaya çıkmasına da yol açtığını göstermeye çalışacaktır. Bu dönemde temelleri atılan beka anlayışı, Türkiye'de özellikle 'iç düşman' ve 'dış güçler' anlayışı üzerinden uzun süre devam eden kolektif güvensizlik, endişe, korku ve umutsuzluklar üzerinden kronik bir 'güvensizlik kompleksine' dönüşmüştür. Bu kompleks sayesinde beka siyaseti, devletin en yüksek düzeydeki, en öncelikli siyaseti ve toplumun 'arzu edilen' ontolojik dinamiklerinin şekillendirilmesinde en geçerli araç olmaya devam etmektedir. Özellikle Osmanlı'nın son döneminde ve erken Cumhuriyet döneminde yaşanan kitlesel şiddet olayları, travmalar, etnik temizlik ve zorla yerinden etme gibi olgularda devleti yönetenler de fail olarak yer almıştır (Avedian, 2012). Bu nedenle beka söyleminin inşası ve seçilmiş travmalar üzerinden şekillendirilmesi bu failik gerçeğinden kaçmak için de araçsallaştırılmış bir olgudur. Söylem analizi ve tarihsel analiz yöntemlerini

harmanlayarak bu olgunun izini süren makale, giriş bölümünden sonra devlet bekası anlayışını kavramsal bir çerçeveye oturtuyor. Bunu takip eden alt başlıkta ulus-inşası ve beka arasındaki ilişkinin ana hatlarını ortaya koyuyor. Ardından takip eden ampirik bölümler ise sırasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemine giden yolda bekanın değişen bağlamını inceliyor ve erken Cumhuriyet Türkiye'sinde bekanın fiziksel ve ontolojik güvenlik boyutlarını inceliyor.

'Devlet Bekası'nı Kavramsallaştırmak: Fiziksel ve Ontolojik Boyutlar

Devlet bekası, bir devletin egemenlik sınırlarını belirleyen hassas siyasi çizgilerin ve kodların bütünü olarak ele alınabilir. Bu açıdan bakıldığında, bekaya yönelecek olan herhangi bir iç veya dış tehdit algısı hızlıca bir kriz durumuna evrilebilir. Bu durumun temel sebebi ise bahsedilen tehditlerin genellikle devletin varoluşunu, hükümetini, topraklarını veya vatandaşlarını tehlikeye attığı veya atacağı yönündeki siyasi değerlendirmelerdir (Aydin, 2009; Rumelili ve Adisonmez, 2020). Bu 'fiziksel olarak tehditlerden korunma boyutu' hem bireysel düzeyde hem de devlet düzeyinde varoluşun birinci unsurudur. Basitçe ifade etmek gerekirse bu durum, farklı coğrafyalardaki insan gruplarının zaman içerisinde daha kapsayıcı siyasi yapılar altında bir araya gelmesinin temel nedenidir. Bu açıdan bakıldığında devlet, emperyal özellikleri bünyesinde barındırsın ya da barındırmasın, esasen sosyal düzene karşın görece güvenlik, adalet ve istikrar tesis etmesi beklenen ve meşruluk iddiası olan bir siyasi yapılanmadır. Bu şekilde araçsallaşan istikrar mantığı, devlete kendi egemenlik sahasındaki düzeni sekteye uğratan iç ve dış tehditlere karşı kendi bekasını savunma yetkisi verir.¹ Özellikle 1648 Westphalia Antlaşması ile bu tür egemenlik ve beka söylemi uluslararası hukuk çerçevesinde de modern devlet sistemini dizayn etmiştir (Harding ve Lim, 1999). Yüzyıllar boyunca, devlet ve halkı arasında süregelen bu toplumsal sözleşme, her egemen gücün yetkisi dâhilinde farklı biçimlerde gelişen, çeşitli yönetim modellerinin siyasi ve sosyolojik bir arka planını oluşturur (Putterman, 2010). Devlet geleneği ile beka arasındaki ilişkiyi kavramak için bu modellerden ikisini karşılaştırmak aşağıdaki tartışmanın ilerlemesine katkı sunacaktır.

Bu modellerden ilki olan Britanya modelinde, devlete atfedilen temel siyasi ve toplumsal misyon, yani bireyler için endişesiz ve güvenli bir ortamın inşa edilmesi görece kesintisiz biçimde devam etmiştir. Bertand Badie ve Pierre Birnbaum'a (1983) göre, Büyük Britanya'da süregelen devlet geleneği, emperyal yöneticilerin bireysel ve kamusal özgürlüklere müdahale edebilmesi için çöksınırlı bir alan bırakmıştır. BugörelidokunulmazlıkBritanya

siyasetinde kamu egemenliği ve refahının önceliklendirilmesinin görece kesintisiz bir biçimde günümüze kadar devam etmesini sağlamıştır (Badie ve Birnbaum, 1983). Bu modelin daha liberal bir doğası olduğu söylenebilir. İkinci modelde ise, arzulanen toplumsal güvenliğin ve istikrarın sağlanması, devletin kendi varoluşsal amacıyla çatışır hale gelmektedir. Liberal anlamda kamusal/bireysel özgürlükler ve devletin varoluş biçimi daha çok ters orantılıdır. Diğer bir deyişle devlet, 'mutlak güce sahip' ve 'üstün' yapılara evrilmiştir. Bu yönetim zihniyeti, örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda bekanın korunması için (*nizâm-i âlem*) iç ve dış tehditlere karşı uygulanan yöntemlerde kendisini göstermiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı kanununun geliştirilmesinde önemli rol oynayan Nişancı Celâlzâde Mustafa'nın satırlarında bu mantığın okunması mümkündür:

[‘Kamu düzeni’ ve ‘onu istikrarsızlaştıran kişilerden bahsederken]...Çoğu insanın bu konuda gerekli bilgi ve sezgiden yoksun olduğu açıktır. Bu nedenle ilahi irade [Sultan Süleyman] tecelli etmiş; vahamet yaratanlara ibretlik bir misal verilmiş, suçlular ve isyancılar arasında terör yayılmıştır... Doğrusu, kılıçtan korkmadıkları müddetçe, türlü tuzaklar kurmak ve her türlü kötülüğe alet olmak gibi, her şeye cüret etmek sıradan insanların doğasında vardır...(Heyd, 1973: 195).

Osmanlı'daki beka ve güçlü devlet geleneğinin sosyo-politik arka planı aslında 11. yüzyıla kadar uzanır:

İslam halkları topluluğu içinde Türkler, 11. yüzyılda İslam dünyasına girip kontrolü ellerine aldıkları andan itibaren özel bir devlet geleneğine sahip olmuşlardır. Bozkır imparatorluklarından kaynaklanan bu gelenek, devlete mutlak eylem bağımsızlığının tanınması ve kamusal konularda mutlak yasama hakkının tanınması olarak ele alınabilir (İnalçık, 1998: 1).

Celâlzâde Mustafa'nın satırlarını Halil İnalçık'ın merceğinden okumak, Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşık yapısı içinde kurumsallaşmış olan ve kendini üreten güçlü devlet zihniyetinin tarihsel devamlılığını gözler önüne sermektedir. Bu noktada, erken Cumhuriyet Türkiye'sinin beka kavram ve siyaseti ile ilgili birkaç noktanın altını çizmek gerekmektedir. Görüldüğu gibi beka, kamusal alanın önce kurulması, ardından düzenlenmesi ve devamında da korunabilmesi açısından devletin mutlak bağımsızlığı üzerine inşa edilebilmektedir. Bu noktada toplumsal sözleşmenin ana kurumlarından biri olan anayasa ve anayasacı gelenek modern Türkiye'de çoğunlukla devleti bireye karşı koruma işlevi görmüştür (Yumlu, 2024). Bu nedenle devletin bekasını korumak, hem toprakların dış düşmanlara karşı savunulması, hem

de içerde 'sorun çıkarıcıların' cezalandırılması anlamında, egemenin yıkıcı güç kullanmasını meşru kılan ve normalleştiren bir eylemler silsilesine dönüşebilmektedir. Bu eylemlerle egemen olan, devletin ve toplumun hayatta kalmasını sağlar (Steele, 2008). Bu bekanın fiziksel boyutudur ve onu 'ihtiyaçlar hiyerarşisinde' en üst sıraya yerleştirir. Bu bekanın tesisinde de devlet için şiddet ana araçların başında gelmektedir.

Bununla birlikte, güçlü devlet mantığı ile el ele giden beka nosyonunu yalnızca fiziksel boyutta incelemek yanıltıcı olabilir. Bu nosyon aynı zamanda ontolojik bir boyutu da vardır; çünkü devlet, güvenlik ve toplumsal devamlılık duygusunu tesis ederken kamusal alanı kendi normatif kaygıları etrafında tasarlar (Rumelili, 2015). Bireysel düzeyde bu güvenli ve istikrarlı kamusal alanın tesisi, insanların günlük rutinlerini gerçekleştirdikleri, fikirlerini ifade ettikleri ve karşılığında benlik duygularını hissettikleri fiziksel ve bilişsel platformların oluşumunu mümkün kılar (Giddens, 1991). Ontolojik güvenlik arayışı olarak da çerçeveselendirilen bu istikrar arama motivasyonu yalnızca öznenin dününü, bugününü ve yarını istikrarlı bir şekilde birleştirmesinde yardımcı olmaz (Kinnvall, 2004; Kinnvall ve Mitzen, 2016). Aynı zamanda bireylere "kendi öz-kimlikleri ile karşılıklı olarak bağlı oldukları sosyal ve fiziki ortamların sürekliliğe" dair bir güven hissi sağlar (Mitzen ve Larson, 2017: 3, içerisinde Rumelili ve Adisonmez, 2020). Böylece elde edilen görece istikrar ve güven durumu, "bireysel aktörleri yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda belirli bir tür (sosyal) varlık olarak hayatta kalmaya ve mücadele etmeye" motive eder (Innes ve Steele, 2013: 17). Burada dikkate değer nokta şudur: Bu toplumsal düzeni üreten ve sürdüren siyasi yapı, güçlü devlet fikrini doğrudan toplumsal alana yansıtabilir. Güçlü devlet topluma sadece 'kim' olduğu konusunda bilgi vermez; devletin ve toplumun potansiyel düşmanları ile toplumsal düzeni bozabilecek 'Öteki(ler)' hakkında da toplumu uyarır. Özellikle modern devlet için merkezi olarak kontrol edilen okul ve ordu bu işlevi görür. 'Biz' ve 'öteki' olanın sınırları titizlikle çizilir. Aşağıda da tartışılacağı üzere modern Türkiye'nin ontolojik olarak devlet kimliğinin oluşumunda çoğunlukla gayrimüslimler, Aleviler ve Kürtler 'öteki' olarak kodlanmıştır. Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında da devlet erkek-egemen bir tahayyüle sahiptir.

Sonuç olarak bekanın fiziksel ve ontolojik boyutları ile güçlü devlet mantığı arasında dinamik bir ilişki vardır. Bu açıdan bakıldığında güçlü devlet, toplumun fiziksel ve ontolojik güvenliği için neyin gerekli olduğuna toplum adına karar verir. Bu kavramsal tartışmaya dayanarak, devlet bekasına atfedilen fiziksel ve ontolojik hiyerarşilerin ve bu hiyerarşilere dayalı

söylemleri mümkün kılan güçlü devlet zihniyetinin izlerini erken Cumhuriyet döneminde izlemek mümkündür. Bu dönemde kurucu Kemalist seçkinler, toplumsal düzenin inşası ve korunması sürecinin başat aktörleriydi. Bununla birlikte, Osmanlı'nın, imparatorluğun çok kimlikli yapısından etkilenen beka kodları da kaçınılmaz bir şekilde süreci etkilemeye devam etmekteydi (Yavuz, 2013). Öte yandan erken Cumhuriyet elitleri, yeni devleti yalnızca kamusal alanı yukarıdan aşağıya örgütleyen ve düzenleyen bir yapı olarak hayal etmediler. Aynı zamanda tek bir ulusal dil, kültür ve tarih yapısını da arzuladılar. Bu doğrultuda selefinden farklı olarak, tek tip bir kolektif kimliğin oluşması, bu kimliğin devamlılığı ve güvence altına alınması da bekanın ayrılmaz bir parçası olarak görüldü. Özellikle bu noktada tekil anlamda Türklük tahayyülü inşa edilirken Türk ol(a)mayanlar Türkleştirme ve asimilasyon tarzı sosyal mühendisliklere maruz kaldılar (Bali, 2015; Akçam, 2019; Çağlayan, 2014; Al, 2019; Adisonmez, 2019). Bu noktada erken Cumhuriyet döneminde bekanın yeniden inşasını anlayabilmek için, travma ve hafızanın ulus-devlet oluşumundaki rolüne kısaca değinmek ufuk açıcı olacaktır.

Şiddet, Travma ve Hafıza: Ulus İnşası ve Bekayı Yeniden Tanımlamak

Ulus inşası karmaşık bir olgudur. Anthony Smith (2011), "Ulusların kökeni nedir?" sorusu ile ulus inşa sürecine dahil olan farklı unsurların birkaç alt başlıkta incelenebileceğini önermiştir. Bunlardan 'Nasıl ve neden millet?' sorusu beka ve erken Cumhuriyet dönemi ulus inşası süreci arasındaki ilişkiyi anlamlandırmamız açısından faydalı olabilir. Smith'e (2011) göre ulus, belirli bir coğrafyayı yurt edinen, ortak tarihsel mitlere, kültüre, dile ve topluluk olma bilincine sahip büyük bir insan grubu olarak tanımlanabilir. Smith'in "bukalemun benzeri" dizimlere benzettiği bu göstergeler, bir ulusun koşullu tanımını yansıtmassa da, bunların elde edilmesinin bir topluluğun ulusa dönüşümünde kritik dönemeçler oluşturduğunu söyleyebiliriz (2011: 14). Bu noktada, Tilly'nin ünlü argümanı akla geliyor, "Savaş devleti, devlet de savaşı yaratmıştır" (Tilly, 1975: 42). Basitçe açıklamak gerekirse Tilly modern devletin, bir toplumun yaşadığı toprağa ve varlığına yönelen iç ve dış tehditlere karşı yürütülen şiddetli çatışmaların sonucu olarak doğduğunu iddia eder. Bu çatışmalarda muzaffer gelmek, devlet kuruluşunun ilk adımıdır. Bu noktada toplumun kaynaklarına erişim ve kaynakların savaş bütçesine katkısı önemlidir. İkinci adımda, baskın bir siyasi-askeri grup kendi otoritesini ve etki alanını tanımlanmış bir coğrafya içerisinde genişletmeyi amaçlar. Bu otorite, anayasa, vergi, yasalar ve hatta askeri aygıtların tasarımı gibi bürokratik kodlar ve kurumsal uygulamalarca meşrulaştırılır. Üçüncü ve son adımda (artık yönetici elit olarak tanımlanabilen) bu siyasi grup hem

elde ettiği statükoyu korumak hem de gelecekteki parçalanmaları önlemek için güçlü devlet fikrinin de taşıyıcısı olur. Bu açıdan bakıldığında, Tilly'nin üç önermesi, Smith'in sorusunun ilk bölümü olan "Nasıl millet?" için bir açıklayıcı bir zemin teşkil ediyor.

Buna müteakip, ikinci kısma, yani 'Neden millet?' sorusuna geçerse, erken Cumhuriyet Türkiye'sinde ulus inşa sürecinin sosyo-psikolojik kodlarını şekillendiren ana itici güç, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'yla (93 Harbi) başlayan ve 1912-13 Balkan Savaşları ile iyice derinleşen doğrudan (iç ve dış çatışmalar) ve yapısal şiddet (zorunlu göç) deneyimleri ile ilişkilendirilebilir. Daha sonra 1. Dünya Savaşı yenilgileri, Ermeni Soykırımı ve Kürtlerin yükselen self-determinasyon niyetleri bu süreci daha da derinleştirdi ve karmaşıktırdı. Bu çatışmalar zinciri, ileride hem toplum hem de yeni devlette yönetici olarak üst düzey mevkilere gelecek olan Osmanlı ve Türk siyasi-askeri seçkinleri üzerinde travmatik etkiler yaratacaktı (Sasley, 2013; Al, 2019). Yukarıda da belirtildiği gibi burada özellikle devleti yöneten iktidar sahiplerini mağdur olarak görmek yanlış bir okuma olur. Aksine yaşanan travmaların önemli bir bölümünde fail olan iktidar elitleri yaşanan travmaları araçsallaştırarak beka söylemine istedikleri şekilde yön vermişlerdir.³ Beka söylemi de çoğunlukla fail olma olgusundan kaçış olarak da okunabilir. Bu bağlamda ulus inşa sürecini etkileyen travmatik deneyimler iki farklı şekilde vuku bulabilir. Bu deneyimler bir yandan, "zihnin iç dünyasının baskın bir özelliği" haline gelebilirler (Varvin, 2003: 210). Savaş, göç ve farklı topluluklar arası şiddet koşulları bireylerin birtakım gruplara ve yapılaraya karşı duygu ve fikirlerini kalıplaştıran, yıkıcı bir deneyime dönüşebilir. Diğer yandan ve ikinci olarak travmatik deneyimler, ulus inşasında araçsallaştırılabilirler. Bu bağlamda Innes ve Steele'e (2013) göre travmatik hafızanın siyasilerce tekrar dolaşıma sokulması, ulus inşası esnasında ihtiyaç duyulan 'biz' duygusunu güçlendirir. Böylece ulusal kimlik, toplum üzerinde güçlü etkiler bırakan travmatik bir hafıza üzerine inşa edilebilir veya kolektif hafızadan etkili şekilde faydalanabilir.

Bu çerçevede travmatik olaylar ve bekanın ulus-devlet inşası sürecinde yeniden tanımlanması üç nokta üzerinden okunabilir. İlk olarak travmatik olaylar bireylerin zihinlerinde önemli izler bırakır, onlara 'acılarının' temel kaynağı hakkında bilgi verir ve gelecekteki eylemlerini belirlemede önemli bir rol oynar. Bu açıdan bakıldığında, travmatik koşullar acı çekmekten daha fazlasını temsil ederler. Bu noktada özellikle bazı yönetici elitlerinin de yaşanan travmatik olaylarda ve çekilen acılarda sorumlu ve müdahil olması inkâr mekanizmalarını tetikler ve bazı hafızaların silinmesi yönünde

eğilimleri başlatır. İkinci olarak, kolektif olarak deneyimlenen travmatik olaylar yeni bir ulus kimliğinin formüle edilmesinde güçlü bir şekilde kullanılabilir. Başka bir deyişle, travmatik anıların manipülasyonu, bir ulusun hem siyasi kişiliğini inşa edebilir; hem de kimliğinin sınırlarını çizebilir. O halde üçüncü noktada, böylesine bir düzenlemeyi mümkün kılan sosyopsikolojik mekanizmaya ışık tutmak gerekir. Trajik deneyimler, toplumdaki farklı gruplara belirli felaketlerin zihinsel hatıralarını tekrardan yaşatan “seçilmiş travmalar” aracılığıyla ifade edilebilirler (Volkan, 1997; Volkan ve Itzkowitz, 2000). Seçilmiş travmaların elitlerce manipüle edilmesi ve topluma aktarılması kolektif kimliği güçlü bir biçimde inşa edebilir (Kinnvall, 2017). Bu noktada, seçilmiş travmaların sürekli olarak siyasi iletişimin bir parçası olması, topluma yalnızca kendi zorlu geçmişini hatırlatmaz. Aynı zamanda onlara ortak bir gruba aidiyetlik duygusu bahşeder. Dolayısıyla seçilmiş travmaların siyasallaştırılarak dolaşıma sokulması, devletin ve toplumun bekası için neyin 'izin verilebilir', neyin 'tehditkar' olduğuna dair bir mesaj vermekle kalmaz. Devletin siyasi ve sosyal düzlemde 'arzu edileni' elde etmesinin de önünü açar.

Bu üç noktadan hareketle, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin beka anlayışının temel taşlarının, Osmanlı'nın çözülüş sürecinde kronikleşen savaşlar, şiddetli toplumsal çatışmalar ve zorunlu göç süreçlerinde edinilen travmatik anılara dayandığı iddia edilebilir. Kemalist elitlerce yeniden üretilen bu travmatik anılar, ulusal kimlikten 'makul' vatandaşa, ulusal güvenlikten refaha toplumsal yaşamın tüm boyutlarına nüfuz eder. Bu kavramsal tartışmadan hareketle aşağıdaki bölüm, ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama döneminde yaşanan şiddetli dönüm noktalarının bazılarını inceleyerek, bu travmatik olaylar zinciri ile Türkiye ulus devletinin oluşumu arasındaki güçlü ilişkiye ve beka nosyonunun bu ilişkiye dayanılarak nasıl yeniden inşa edildiğine odaklanacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Yolunda Kronik Savaş ve Çatışmalar: Beka'nın Yeni Bağlamı

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik yapısı büyük ölçüde zorunlu ve gönüllü göç akımları ile şekillendi (Dündar, 2021). Bu noktada bir devlet aygıtı olan şiddet tekeli ve buna itiraz olarak gelişen devlet-dışı şiddet sarmalı da etkili oldu. Bu göçler küçülen Osmanlı topraklarından ağırlıklı olarak Anadolu ve Trakya'ya doğru yaşandı. Bu göç akımları özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) ile yoğunlaşmaya başladı (Yavuz, 2013). Bu noktada biraz geriye dönüp, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nı incelememiz iki açıdan önemli: Birincisi, bu savaş Balkanlar'daki Panславизм akımının

ana tetikleyicisi olarak işlev gördü. İlerleyen kısımda da irdeleneceği gibi, bölgede gerçekleşecek olan kronik çatışmaların ve etnik temizlik politikalarının arka planını oluşturdu. İkincisi, savaşın sembolik kayıpları, örneğin Sırbistan'ın özerklik kazanması, İstanbul'un gerilemekte olan siyasi ve askeri bakiyesini gözler önüne serdi.⁴ Daha sonra Yunan bağımsızlık mücadelesi de (1821-1829) Osmanlı'daki devlet ve toplum yapılanmasının yeniden düşünülmesinde etkili rol oynadı (İlıcak, 2011).

İkinci noktanın vahametinin farkında olan Osmanlı yönetimi, devletin bekasını korumak için 19. yüzyılın ilk yarısında idari alt yapıyı merkezileştirmeye ve modernleştirmeye çalışmıştı. Atılan bu adımlar sadece etkisizleşmekte olan askeri yapıyı ve ekonomik sistemi yenilemekle kalmayacaktı. Aynı zamanda Osmanlı devlet modeline daha merkezi bir çehre kazandıracaktı. Bu reform hareketlerinin en önemli örneği 1839 Tanzimat Reformları idi. Reformlar Osmanlı tebaası arasında yaygınlaşmaya başlayan eşit haklar ve özgürlükler gibi taleplere de dokunuyordu. Hem Aydınlanma çağıının hem de 1789 Fransız Devrimi'nin yarattığı yeni toplumsal sözleşme modelleri, anayasacılık, halk iradesi, vatandaşlık gibi yeni olgular Osmanlı'yı da etkilemişti. Tanzimat reformları bu etkinin de bir sonucuydu. Fakat bu kapsamlı reformlar istenilen etkiyi yaratamadılar. Aksine, merkezileşme politikasına önce direnip sonra bağımsızlığını kazanan Mısır vilayeti örneğinde olduğu gibi, imparatorluk içinde eski rejim krizi (*ancién regime crisis*) olarak adlandırılan tartışmalara zemin hazırladılar. Dahası bu reform hareketleri, Balkanlar'daki milliyetçi ve self-determinasyon eksenli fikirleri organize eden bir orta sınıfın ortaya çıkmasıyla aynı döneme denk geldiler (Gülalp, 1994). Bu noktanın altını çizmek gerekiyor; çünkü Balkan milliyetçiliğinin bu erken biçimleri daha sonra Osmanlı bürokrasisi ve toplumunun zihnine kazınacak bir diğer travmatik dönüm noktası olan 93 Harbi'ne zemin hazırlayacaktı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) imparatorluk açısından birçok trajik sonuç yarattı. İlk olarak, Sırbistan gibi bölgenin başlıca Osmanlı eyaleti bağımsızlığını ilan etti. Bununla beraber Bulgaristan'a *-de facto-* daha fazla özerklik tanındı. Dolayısıyla sadece iki yılda Osmanlı topraklarının üçte birinden fazlası kaybedilmiş oldu. İkincisi, Rus birlikleri neredeyse imparatorluk başkenti İstanbul'a ulaştılar. Bu durum Osmanlı için sadece bir aşağılanma nedeni olmakla kalmadı (Arışan, 2016). Aynı zamanda imparatorluğun yönetim krizini yeniden gündeme taşıdı. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, savaş çok sayıda Müslümanın Balkanlar ve Kafkaslar bölgelerinden Anadolu topraklarına zorunlu göçüne neden oldu. Bu savaştan sonra ortaya çıkan zorunlu göç, Anadolu halkında öfke ve düşmanlık

duygularını uzun bir süre taze tuttu; İslami-ulusal farkındalığın oluşumunda önemli bir rol oynadı (Keyder, 1997; Dündar, 2021).

Balkanlar'da ortaya çıkan kronik savaşlar Osmanlı aydınları arasındaki milliyetçilik tartışmasının temelini hazırladı (Akdeniz ve Göker, 2011). Ulus ve milliyetçilik üzerine yapılan bu ideolojik tartışmalar esnasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC ya da Jön Türkler) 1908'de askıya alınan Osmanlı anayasasını tekrar yürürlüğe soktu ve Osmanlı'nın son döneminde (1908-1918) en etkili siyasi (ve askeri) aktör haline geldi. İTC, Osmanlı subayları tarafından Balkan kargaşasının ortasında İstanbul'da kuruldu. İTC esasen 1789 Fransız İhtilali ile Batı'da başlayan ve tüm Avrupa'yı etkileyen köklü toplumsal ve siyasal dönüşümün bir ürünüydü (Hanioglu, 2001). Kuruluş ilkelerine bakılacak olursa bu modern kadrolar önce devleti içinde bulunduğu çalkantılı dönemden kurtaracaklar, sonra da imparatorluğun geçen yüzyılda kaybettiği toprakları İstanbul'a yeniden kazandıracaklardı. Bu anlamda, İTC üyeleri 19. yüzyıl başı Osmanlı yöneticileriyle benzer siyasi vizyona sahiptiler; devletin bekasını korumak için imparatorluğu merkezi bir şekilde dönüştürmeyi arzuluyorlardı. 'Bu devlet nasıl yaşar?' siyasi ajandanının en temel sorusu olarak ön plandaydı (Al, 2019). Burada dikkati çeken fark, İTC'nin mevcut beka sorununa daha seküler ve daha fazla Türkçü-milliyetçi dinamikleri dâhil etmesiydi (Ahmad, 1977; Hanioglu, 2001). İTC'nin bu hedefleri başarılı bir şekilde yerine getirmesi halinde, Osmanlı devleti mevcut yönetim krizinin olumsuz etkilerini hafifletebilecek ve belki de "Yakın Doğu'nun Japonya'sı" olarak tekrar yükselişe geçebilecekti (Worringer, 2004). Bununla birlikte, İTC'nin Osmanlı anayasasını yeniden yürürlüğe koymasından sadece bir yıl sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, 1909'da Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ele geçirilmesi, Girit'in ise Yunanistan tarafından ilhak edilmesi "Yakın Doğu'nun Japonya'sı" idealizminin "Avrupa'nın Hasta Adamı" anlatısıyla yer değiştirmesine neden oldu (Worringer, 2004). Kısa zamanda gerçekleşen bu toprak kayıpları, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski rejimini kurtarmanın neredeyse bir hayal olduğunu göstermekle kalmadı. Aynı zamanda imparatorluk içinde özellikle Balkanlar'da, çeşitli milliyetçi ve etnik çatışmaları da tetikledi.⁵ Bu yeni bağımsızlık hareketleri, yaklaşmakta olan Balkan Savaşları'nın da (1912-1913) habercisiydi.

Balkan Savaşları'nın Anadolu toplumu üzerindeki bıraktığı travmatik etki iki açıdan incelenebilir. Birincisi, Osmanlı ordusu Balkan koalisyon güçleri karşısında etkili bir direniş gerçekleştirmedi. İmparatorluk, Balkanlar'daki geri kalan bölgelerinden hızla geri çekildi ve daha savaşın ilk haftalarında

mağlup oldu. Sonuç olarak, Balkan birlikleri eski imparatorluk başkenti Edirne'yi işgal etti ve İstanbul'un kırsal bir semti olan Çatalca'ya kadar ilerlediler. Bu beklenmedik askeri gelişme, Osmanlı aydınları arasında "milli gurur yarası" ve "Rumeli topraklarının" kaybı olarak nitelendirilmiş ve bir şok etkisi yaratmıştır (Şirin, 2013: 680). İkinci olarak da bu savaş, Balkanlar'dan Anadolu'ya çok yoğun bir Müslüman göçüne sebep oldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) travmatik mirasını yeniden üreten Balkan Savaşları, yalnızca Osmanlıların Avrupa'dan nihai bir şekilde dışlandığına işaret etmedi. Aynı zamanda, Türk milliyetçiliğinin yapısını da dönüştürdü. Başka bir deyişle, Balkan Savaşları sırasında yaşanan şiddetli olaylar, İTC kadroları arasındaki liberalizm karşıtı eğilimleri yoğunlaştırdı ve radikal milliyetçi uygulamalara çanak tuttu (Kurt ve Gürpınar, 2015). Böylece Balkan Savaşları, Türk milliyetçiliği için 'trajik bir uyanış çağrısı' olarak görülmekle birlikte, Panislamizm ve İslami-milliyetçiliğe alternatif Pantürkizm gibi siyasi ajandaları gündeme taşıdı.

Sonuç olarak, 19. yüzyılın başlarından itibaren deneyimlenen kronik savaşlar, çatışmalar, kıyımlar, etnik temizlik politikaları ve zorunlu göçler Osmanlı İmparatorluğu'nun acı gerçeği haline dönüştüler. Bu açıdan bakıldığında, 1806-1812 Osmanlı Rus-Savaşı Savaşı ile 1912-1913 Balkan Savaşları birbirine bağlı travmatik olaylar zinciri olarak görülmelidir. Birinci Dünya Savaşı'na Almanya tarafında katılım da aslında Osmanlı Devleti'nin bu travmaları ve yenilgi duygusunu zafere dönüştürme niyeti taşıyordu fakat bu savaş ile yeni şiddet, etnik temizlik, zorunlu göç dalgası oluştu. Kolektif umutsuzluk ve kaygıları besleyen bu süreklilik, Birinci Dünya Savaşı ile zirve noktasına ulaştı; zira zaten zayıflamış olan Osmanlı bu büyük çaplı savaşta elinde kalan diğer toprakları da kaybetti. Osmanlı yönetimi önce 1918'de Mondros Mütarekesi'ni, ardından 1920'de imparatorluğu fiilen dağıtacak olan Sevr Antlaşması'nı imzaladı. Sonuç olarak Bosna-Hersek'in ilhakı ile başlayan ve Osmanlı'nın çöküşüne kadar hızla devam eden süreç İTC yönetimi boyunca devam etti. Bu anlamda Fatma M. Göçek'in aşağıdaki tespiti bu dönemin sosyo-psikolojik hatlarını iyi yansıtmaktadır:

Daha vahim olan ve genellikle gözden kaçan şey, bu süre zarfında Jön Türkler'in sadece önceki yüzde 60'lık toprak kaybını geri almakta başarısız olmaları değil, aynı zamanda kalan imparatorluk topraklarının yüzde 35'inin daha kaybedilmesidir. Onların yönetimi sırasında, emperyal tebaanın büyük bir bölümü yerinden edildi ve yok oldu. Fakat bu yok oluşa sadece savaşlar değil, İTC'nin izlediği proto-milliyetçi programlar ve katliamlar da neden oldu. Söz konusu savaş döneminde bir milyondan fazla asker hayatını kaybetti ve kelimenin tam anlamıyla bir nesil Türk-Müslüman erkek tamamen yok oldu (Göçek, 2011: 114).

Bu kaotik süreçte 1915 Ermeni Soykırımı ile de İTC ve dönemin siyasal-askeri elitleri yaşanan kitlesel şiddet sarmalının en önemli failleri durumuna geldiler. Bu şiddet sarmalı içerisinde yeni devlet ve yeni ulus tahayyülleri de Cumhuriyet'e evrilen süreçte tekrardan şekillendi. Peki çöküş ve geçiş sürecinde kronikleşen savaşların ve kitlesel şiddetin travmatik etkisi, Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde hangi biçimlerde devam etti? Bu aşamada Kurtuluş Savaşı (1919-1923) ve Sevr Antlaşması (1920) öne çıkan tarihsel süreçlerdir. Bu süreçlerin beka nosyonunun Kemalist zihinlerde yeniden şekillenmesinde oynadığı role odaklanmak gerekir. Yukarıda kısaca değinilen 19. yüzyılın yıkıcı savaşlarının ardından patlak veren Birinci Dünya Savaşı, Araplar ve Kürtler başta olmak üzere, Osmanlı'nın Müslüman tebaasının da bağımsızlık hareketlerinden ne derece etkilendiğini ortaya çıkarmıştır.⁶ Türk milliyetçiliğinin hem güçlendiği hem de radikal dönüşümler geçirdiği bu dönemde bu gelişme iki açıdan önemliydi: Bir yandan "Arap Müslüman kardeş" "hain" olarak kodlandı ve zaten öfke ve şaşkınlık içinde olan Anadolu toplumunda etnik bilincin güçlenmesine yeni bir duygusal dayanak oluşturdu (Kayalı, 2023). Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "düşman" Araplar ve Türkler arasındaki ilişki, Türkiye siyasetinde uzunca bir süre sadakatsizlik ve güvensizlik temaları etrafında şekillendi (Aykan, 1993). Bir başka deyişle, Türkiye'de ulus inşası ve Türk milliyetçiliğinin modern oluşumu 'devleti kurtarma' psikolojisi üzerine kuruludur ve 'millet' bu emelde bir araçtır. 'Türklük' devlet ve devlet etrafında şekillenen askeri-bürokratik seçkinler için daha çok araçsal bir olgudur. Esas olan devlettir ve millet ikinci plandadır.

Bu süreçte, öte yandan, 'içerideki Müslüman kardeşin' yani Kürtlerin hikâyesi, Arap örneğinden çok daha karmaşık bir hal aldı. Erken dönem Türkiye Cumhuriyeti bağlamında bekanın ontolojik boyutunu anlamlandırmada Kürtlere atfedilen 'Ötekilik' rolünün özel olarak incelenmesi gerekir. Osmanlı'da Müslüman toplumun bir parçası olan Kürtler, emirlikler üzerinden otonomiye de sahiplerdi ve örneğin Botan Emirliği Osmanlı Kürdistan'ının önemli aktörlerindendi (Atmaca, 2019). Ancak, 1839 Tanzimat Reformları'nın merkezileşme hedefleri bu yaklaşımla doğrudan çatışmaktaydı. 1850'lere kadar Botan ve Baban gibi Kürt emirlikler dağıtıldı ve bastırıldı. Sonrasında İstanbul, Osmanlı Kürdistanı üzerindeki emperyal kontrolünü sağlamlaştırmak ve milliyetçi emellerin bölgede yayılmasını önlemek amacıyla Kürtlerin çoğunluğunu teşkil ettiği Hamidiye Alayları'nı (1891-1908) kurdu. Hamidiye Alayları, hem Ermenilere karşı hem de Kürt self-determinasyon hareketlerine karşı kullanıldı (Klein, 2013). Bununla birlikte, Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgaline karşı Mustafa

Kemal Atatürk önderliğinde örgütlenen askeri elitlerin bazı Kürt aşiretleri ile ilişkileri Kurtuluş Savaşının ilk aşamasında iyi durumdaydı (Mango, 1999).⁷ Bu tarz bir kısmi stratejik ortaklık Cumhuriyet'in ilanından sonra yerini çatışmalı bir sürece bıraktı.

Yeni Devletin Ontolojik Krizi: 'Öteki' Kürt ve Türklüğün İnşası

Mustafa Kemal, Kürtlerin aşiret liderlerine olan bağlılığını kabul etmişti ve Kurtuluş Savaşının başlangıcında bu liderlerle başarılı bir iş birliği yürütmüştü. Bu yaklaşımın iki ana nedeni vardı. İlk olarak, Müslüman Anadolu toplulukları Hıristiyan İtilaf güçlerine karşı seferber edilmek zorundaydılar. Kürtlerde özellikle Doğu Anadolu'nun Ermeni devleti olma ihtimaline karşı bir endişe mevcuttu. İkincisi, aşiret liderleri arasında bağımsız Kürdistan fikrinin yayılması önlenmeliydi. Mustafa Kemal, Kürt ileri gelenleriyle ilk telgraflaşmalarında Türkler ve Kürtler arasında "Müslümanlık" ve "kardeşlik" bağlarının olduğunu vurguluyordu (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 1989). Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ardından, Mustafa Kemal hâlâ Türkiye'nin siyasi birliğinin Türklerin ve Kürtlerin yaşadığı ulusal sınırlar dâhilinde mümkün olduğunun altını çizmişti (Tekeli ve İlkin, 1980: 321). Ancak, süregelen Kürt isyanlarını göz önünde bulundurarak bölgesel sınırlar konusunda temkinli davranmıştı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 1989). Cumhuriyet'in kurucu kadroları için Kürtler'e karşı oryantalist bir bakış açısı mevcuttu ve Fransız tarzı '*mission civilisatrice*' yaklaşımı 1923 sonrası çok daha fazla belirginleşti (Çağlayan, 2014; Al, 2019).

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını takip eden aylarda biraz da dış güçlere karşı öngörülen Müslüman kardeşliği teması altında oluşturulan Türk-Kürt birliği temasında büyük bir kırılma yaşandı. Bu anlamda Sevr iki açıdan önemlidir: Birincisi, antlaşmanın 27., 36. ve 74. maddeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan son topraklarının (büyük ölçüde Anadolu'daki topraklarının) İtilaf devletleri arasında paylaşılmasını amaçlıyordu. İkinci olarak, antlaşmanın 62., 63. ve 64. maddeleri özellikle Fırat Nehri'nin doğusunda bağımsız bir Kürdistan olasılığını ortaya koyuyordu. Bağımsız Kürdistan ve Kürt self-determinasyonu fikri dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ulusların kendi kaderini tayin hakkı vizyonu çerçevesinde de daha fazla görünür olmuştu. Antlaşmayı takip eden dönemde, daha önce Kurtuluş Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne karşı saf tutan çeşitli Kürt gruplar self-determinasyon hareketleri organize ettiler (Elphinston, 1946; Olson, 1991).⁸ Nitekim Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesi de Anadolu'daki Türk olmayan unsurlara özerklik ve self-determinasyon kapısını vurguluyordu (Al, 2021).

Bu iki noktadan hareketle, Cumhuriyet'e giden yolda Türk ve Kürt ortaklaşmasının giderek bozulması ve Kürtlerin ulusal haklarını dile getirmesi Cumhuriyet'i kuran kadroların Kürtleri ötekileştirmesi ve güvenlikleştirmesi hususunda etkili oldu. Mustafa Kemal (1927) tarafından devrim karşıtı eylemler olarak kabul edilen Kürt isyanları, Ankara Hükümeti tarafından sert bir şekilde bastırıldı (Massicard, 2009). Söz konusu Kürt isyanlarının liderleri (özellikle 1925 Şeyh Said isyanı) İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına izin veren yasayla birlikte ihanetle suçlandılar ve idama mahkûm edildiler. Bu gelişmeler, yeni kurulan Cumhuriyet'te Türk milliyetçiliğinin etnik boyutunu pekiştirmekle kalmadı. Aynı zamanda aşağıda da inceleneceği gibi Kemalist devlet seçkinlerinin "Kürt unsurlara" yönelik bakış açısını yeniden inşa etti (Mango, 1999; Al, 2021). Bu yeniden inşanın ilk aşamaları Mustafa Kemal'in söylemlerindeki 'Türk-Kürt kardeşliği' ifadesinin adım adım 'Türkiye Halkı' ifadesine dönüşmesinde ve bu ifadenin Lozan Antlaşması'na müteakip "Türk Milleti"ne evrilmesinde görülebilir (Al, 2019; Yumlu, 2024). Bir başka deyişle, Cumhuriyet sonrası dönemde 'devlet bekası' anlayışında Kürtler ve Kürtlerin hak talepleri en ciddi tehdit algısına dönüştü.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun birkaç yüzyıl süren zayıflayış ve 19. yüzyılın kronik savaşlarıyla biçimlenen çöküş sürecinden kaynaklanan travmatik bir mirasın üzerine kuruldu. 1920 Sevr Antlaşması, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan travmatik olaylar zincirinin en son halkasını teşkil etmişti. Esasen antlaşma, Osmanlı'nın 200 yıllık geri çekilme trajedisini sonuçlandırmak için tasarlanmıştı. Sembolik olarak her büyük toprak kaybı sonrası Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Türk-Müslüman nüfusuna karşı topyekûn bir meydan okuma olarak değerlendirildi (Keyder, 1997). 'Devleti ve toplumu kurtarmak' adına verilen kayıpların ardından imzalanan Sevr Antlaşması, Türklerin uzun süredir devam eden kolektif güvensizlikleri, endişeleri, korkuları, umutsuzlukları arasında köprü işlevi gören, kurucu bir travma olarak değerlendirilebilir. Fakat bu travmalar sürecinde iktidar olan Türk askeri-siyasal elitleri faili oldukları kitlesel şiddet olaylarını 'unutma' ve 'inkar' siyaseti de yürüttüler. Bu açıdan stratejik olarak 'seçilmiş travmalar' milli şuurun oluşturulmasında da araçsallaştırıldı. Diğer bir deyişle, 'dış kaynaklı' İtilaf güçleri ve 'iç hainler' arasında yapılan bir antlaşma olarak algılanan Sevr ve buna müteakip deneyimlenen çatışmalar, erken Cumhuriyet döneminin milliyetçi politikalarına zemin hazırlamakla kalmadılar. Aynı zamanda Türkiye bürokrasisini on yıllar boyunca paralize edecek olan yapısal bir "güvensizlik sendromu"nun sosyo-psikolojik alt yapısını da oluşturdular (Al, 2021). Bu açıdan bakıldığında, genç Türkiye'nin beka kodları iki ana hat üzerine inşa

edildi: Fiziksel olarak hayatta kalma ve ontolojik olarak hayatta kalma. Fiziksel olarak devletin egemenliği ve teritoryal güvenliği ana unsurken, ontolojik güvenlik olarak da devletin kurgulanan otobiyografik kimliği (Türklük) ve bunun etrafında şekillenen kamusal alan ve kurumların süreklilik arz etmesi önemliydi.

Bu süreç güçlü bir şekilde dış politika alanında da gözlemlenebilir. Örneğin, erken Cumhuriyet döneminde dış politika daha çok savunmacı-pragmatist bir boyut taşıyordu. Ana amaç Lozan ile birlikte elde edilen toprak bütünlüğünü ve egemenliği korumaktı. Bir yandan Batılılaşma reformları yürütülürken diğer yandan da Batılı devletlere karşı ciddi bir güvensizlik duygusu hâkimdi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında İngiliz'lerin Osmanlı karşıtı Arap self-determinasyon hareketlerine olan destekleri Cumhuriyet elitlerinde beka çerçevesinde anksiyeteler yaratmıştı. Lozan ile tanınan ve güvence altına alınan Türk egemenliği ve yeni Cumhuriyet kuşku, endişe ve tehdit psikolojisinden çıkamadı. 1925 Şeyh Said İsyanı da İngilizler ile ilişkilendiriliyordu. Bunun yanı sıra Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Musul vilayeti İngiliz mandası altındaki Irak ve Türkiye arasında anlaşmazlığa sebep olmuştu. Musul'un Kürtlerin yoğun yaşadığı bir vilayet olması da Cumhuriyet'in kurucu elitleri için önemli bir faktördü (Al, 2023). Nitekim sınırların ötesinde kalacak Kürtleri kontrol etmek daha zor olacaktı. 1926 yılında Musul Irak Devleti'ne verildi. İlginçtir ki bu süreçten sonra Irak'taki Kürt hareketleri de günümüze kadar Türkiye tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır.

Aynı ontolojik güvenlik kaygıları Suriye'nin Kuzeyi için de geçerliydi. Nitekim Türkiye içerisinde bastırılan Kürt ayaklanmalarının bazı siyasal öncüleri Suriye'ye geçmiş ve örneğin 1930'da bastırılan Ağrı İsyanı'nın öncülüğünü Fransız mandası altında bulunan Suriye-Lübnan hattında kurulan Xoybun örgütü yapmıştı. Bir başka deyişle modern Türkiye'de devletin bekası söyleminin hem Türkiye sınırları içerisindeki Kürtlerle kurulan sorunlu ilişkide hem de sınırın öte tarafında bulunan Kürt topluluklara karşı kurulan güvensiz ilişkide de aramak mümkündür. Bu ontolojik güvensizliğin 2011 Suriye iç savaşı sonrası ortaya çıkan Kürt Rojava bölgesi ile nasıl tekrar su yüzüne çıktığı ve beka kodlarının hızlıca nüksettiği görülebilir.

Bunun yanı sıra özellikle sınır hattında bulunan Araplara karşı temkinli ve güvensiz yaklaşım da dış politikayı şekillendirmiştir. Örneğin. 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile Türkiye-Suriye ilişkileri hep endişeli boyutlarda seyretmiştir. Arap milliyetçileri için Hatay'ın kaybı bir travma

iken, Türk milliyetçileri için kazanım olarak görülmüştür (Al, 2023). Bugün bile Hatay'ın demografik yapısı ve yakın zamanda Suriye'den gelen Arap mülteciler Türk siyasal hafızasında beka ve egemenlik anlamında endişelere sebebiyet vermektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere ontolojik olarak devletin kimliği dar ve tekil bir Türklük üzerine inşa edildiği için kültürel ve kimliksel çoğulculuk 'ontolojik güvensizliği' sürekli tetikliyor.

Batılı ülkeler ile ilişkiler konusunda da hem fiziksel hem de ontolojik güvensizlik zemini güçlüdür. Türkiye dış politikasının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası iyice Batı bloğuna eklemlenmesi, 1952 NATO üyeliği ve 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yapılan ortaklık antlaşması Batı ile oluşturulan fiziksel ve kültürel-kimlikli ilişkileri ortaya koyar. Fakat bu ortaklık Türkiye-Batı ilişkilerinin yine beka bağlamında ne kadar kırılğan olduğu gerçeğini değiştirmez. Örneğin, erken Cumhuriyet döneminde İngiliz-Arap iş birliğinin Türkiye kurucu elitleri üzerinde yarattığı endişe ve travma yaklaşık bir asır sonra hem Irak Kürdistan'ında hem de Suriye Rojava'sında derinleşen Kürt-Amerikan stratejik ortaklığında da görülebilir. Özellikle Amerika'nın Kuzey Suriye'de YPG ile kurduğu stratejik ilişki bir NATO üyesi olan Türkiye'nin Batı'ya karşı hissettiği ontolojik güvensizliği tetiklemiştir (Yeğen, 2022). Sonuç olarak, Cumhuriyet'in miras aldığı ve kendi dinamikleri ile tekrardan şekillendirdiği beka söylemi hem iç siyaseti hem de dış siyaseti birebir etkilemeye devam etmektedir. Bu noktada da Kürt sorunu merkezi bir yer edinmektedir.

Erken Cumhuriyet'te 'Devlet' ve 'Beka'nın Ontolojik Güvenlik Boyutları

Yukarıda da değinildiği üzere hayatta kalmanın fiziksel yönü, Türkiye devletinin, topraklarının ve vatandaşlarının iç ve dış güç odaklarına ('iç ve dış mihraklar') karşın sürekli olarak korunması gerekliliğini vurgular. 'Sevr Sendromu' olarak da adlandırılan bu derin güvensizlik durumu, güçlü devlet ve beka kodlarını birbirine bağlayan itici bir güç olmuştur. Bu durumun izini devletin resmi politik söylemlerinde izlemek mümkündür. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2022), Türkiye'nin temel güvenlik kaygılarını "nüfusun korunması, toprak bütünlüğünün korunması ve ulusun temel kimliğinin korunması" olarak sıralar. Bu bağlamda beka yalnızca devletin ve toplumun fiziksel varlığının sürdürülmesi anlamında en yüksek hiyerarşik öncelik olmakla kalmaz; aynı zamanda arzulanan ulusal kimliğin devlet eliyle korunması misyonuna da dönüşür. Burada kimliğe yapılan vurgu, bizi bekanın ontolojik boyutuna götürür.

Bekanın ontolojik boyutu, fiziksel boyutun bir üst düzeydeki devamıdır. Bu anlamda, beka nosyonunu ilkel anlamda 'hayatta kalma' ihtiyacının ötesine taşır; onu son derece karmaşık bir siyasi olguya dönüştürür. Esasen bekanın ontolojik boyutu normatif bir pozisyon alır zira hayal edilen ulusal kimliğin hâkim davranış pratiklerinin ve öz anlatılarının sınırlarını çizer. Dolayısıyla, bekanın ontolojik boyutu devlet nezdinde 'meşru olan' ve 'arzu edilen' siyasi ve kamusal tahayyül ile 'kabul edilemez' ve 'sorunlu' retorik ve pratikleri de tanımlar. Bu açıdan bakıldığında yeni devleti kuran elitler, savaşın yıpratmış Anadolu toplumunu (fail anlamında da), zamanın ulus-devlet yapısına uygun, seküler ve modern bir topluma dönüştürmeyi amaçlamışlardı. Bunun için Anadolu'ya bir şekilde göç ederek gelen tüm kesimleri birbirine bağlayan ortak bir payda olarak Müslüman ama seküler Türklük ön plana çıktı. Bu geniş nüfusu birbirine bağlayacak kesintisiz bir bağ, yani tüm Türk boylarının bir zamanlar yaşadığı ve daha sonra farklı coğrafyalara yayıldığı Orta Asya coğrafyası, başlangıç noktası olarak alındı. Bu araştırmalar tarih yaklaşımı göçmen topluluklar arasındaki demografik farklılıkları da ortadan kaldıracaktı. Ulusal sembollerin ve mitlerin Orta Asya tezi baz alınarak kullanılmasının iç içe geçmiş iki amacı vardı. Birincisi, bu tezin Anadolu toplulukları arasında etnik-millî çizgiler temelinde hayali de olsa bir 'aynılık' duygusu oluşturacağı düşünülürdü. İkincisi bu tez, Türklerin kadim zaferlerini ve bu zaferler esnasında yaşadıkları acılar ile 'Türk ulusal yeniden doğuşu' ve bu doğuş esnasında yaşanan travmatik kayıplar arasında kategorik bir ilişki kuracaktı.

Bu açıdan bakıldığında erken dönem Türkiye seçkinleri, hayal ettikleri ulusal kimliğin yapımı aşamasında kapsamlı bir toplumsal homojenleştirme ajandasını beka ile doğrudan ilişkilendirerek uyguladılar. Söz konusu süreçte ortak tarih, dil ve kültürün icadı ile el ele giden pek çok yapısal reformdan yararlandılar. Bu anlamda yeni kolektif kimlik projesi, yalnızca Türkiye'nin kuruluşundan bu yana modernleştirici toplumsal kodlar ve davranışsal pratikler etrafında şekillenen bir 'uygarlık projesi' olarak görülmedi. Bu proje aynı zamanda, fiziksel olarak hayatta kalma kodlarıyla beraber okundu ve 'devleti ve toplumu kurtarma projesi' olarak değerlendirildi. Başka bir deyişle, bu kolektif varoluş biçimi, devleti vatandaşlarıyla ortak bir aidiyet referansı ve Kemalist seçkinlerin toplumsal tahayyülü altında birleştirecekti (Aydın, 2009). Örneğin, Mustafa Kemal bu noktayı oldukça önemsemiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'ni devlet-toplum dinamiğinin ve 'Türkiye ülküsünün' mihenk taşı olarak konumlandırmıştı (ATAM, 2023). Modern Türkiye'de asker-millet kavramsallaştırması da bu olgunun bir parçası olarak düşünülebilir. İlişkili biçimde bu yeni ve güçlü devlet-toplum

dinamiği, devletin ve toplumun fiziksel ve ontolojik varlığını iç ve dış tehditler karşısında tam anlamıyla güvence altına alacaktır.⁹ Bu süreçte, Kürtler ve Kürt kimliği dışlanarak ve ötekileştirilerek de Türklüğün ontolojik güvenlik duvarları örüldü.

Söz konusu kolektif varoluş projesinin iki boyutu vardı: Birincisi, bu proje yeni ulusun zihinsel ve davranışsal sınırlarını belirliyordu. İkincisi bu sınırlar, ulusu 'tehdit algılarına' karşı sürekli tetikte tutuyordu. Kürt ve Türk ortaklaşması örülemedikçe Kürt isyanları 'iç tehdit' olarak algılandı. Örneğin 1925 Şeyh Said İsyanı, Kamu Düzenini Koruma Kanunu'nun verdiği yetkiyle Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan İstiklal Mahkemeleri pratiklerine benzer bir şekilde bastırıldı. Bu şiddetli çatışmalar zihinlerde daha taze olan Sevr Antlaşması benzeri 'yok oluş' travmalarını yeniden üretti. 21. Yüzyıl Türkiye'sinde dahi Şeyh Said hafızasının Türk ve Kürt kamuoyunu nasıl polarize ettiği de aşıkardır.

Bu gelişmelerle 'Kürtlük' bir kimlikten çok bir kavram olarak, bekanın ontolojik bağlamında yeni, farklı ve kalıcı bir çerçeve içine konumlandırıldı. Bu aşamadan sonra Kürtler yalnızca 'gerici', 'laiklik karşıtı' ve 'medeni olmayan' gibi ötekileştirme ifadeleri ile iliştilerle Türk kolektif kimliğinin dışında tanımlanan negatif bir referans noktası haline gelmekle kalmadılar (Yeğen, 2009; 2017). Aynı zamanda arzu edilen kamusal ortamın ihtisası ve sürekliliğine karşı potansiyel bir tehdit oluşturan, sürekli bir 'Öteki' haline de dönüştüler. Bu nedenle Kürtler yeniden iskân projeleri ile farklı coğrafyalara dağıtıldılar; devrimler ve millî eğitim programı aracılığıyla Türkleştirilmeye çalışıldılar (Akçam, 1995; 2002; Zürcher, 2014). Bu yöntem, Kürtlerin kimlik merkezli isyanlarını bertaraf edecek ve onları 'arzu edilen' devlet-toplum dinamiğinin bir parçası haline getirecekti. Bu bağlamda tekil tarih, kültür, dil ve davranış kodlarının devlet elitlerince yukarıdan aşağıya dayatılması, sosyal yapının kendisinden ziyade devlet bekasının ontolojik boyutunu sürekli olarak yeniden üretmiştir. Bekanın Türkiye siyasetindeki ağırlığı, ülkede uzun yıllar demokrasinin gelişimine engel olan iki temel sorunda açık bir biçimde görülür: İlk olarak, 'potansiyel düşman' olarak değerlendirilen Kürt Ötekinin maddî ve ideolojik varlığına dair katı düzenlemeler, örneğin Kürtçe'nin yasaklanması, 1990'lara kadar beka kapsamında devam etmiştir. Bekaya olan bu tavizsiz bağlılığın en çarpıcı diğer bir örneği de, TSK'nın sivil hükümetlere yönelik olarak gerçekleştirdiği düzenli müdahalelerdir. 1960 darbesinden başlayarak 1971, 1980, 1997 ve 2007 müdahaleleri özünde hep devletin ve toplumun bekasının korunması girişimleri olarak meşrulaştırılmıştır. Diğer bir deyişle, bu müdahaleler yalnızca erken

Cumhuriyet döneminde tanımlanan davranış pratikleri ve öz anlatıları tekrardan merkeze almayı amaçlamamıştır. Aynı zamanda 'meşru' ve 'arzu edilen' siyasi ve kamusal alanı tekrar inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte de çoğunlukla Kürtler, gayrimüslimler ve Aleviler 'arzu edilen' kamusal alanın dışında bırakılmıştır.

Sonuç: Eski ve 21. Yüzyılın Yeni Otoriter Rejimi Arasında Bir Köprü Olarak Beka

Osmanlı İmparatorluğu'nun son 200 yılına damga vuran ve giderek kronikleşen savaşlar, kıyımlar, göçler ve topluluklar arası çatışmalar zinciri Osmanlı toplumsal düzenini tamamen bozmuştu. Bu kronik şiddet ve çatışma sarmalı, artık Anadolu'ya sıkışan farklı toplumsal grupların ve bir bütün olarak Türkiye toplumunun kolektif güvensizliklerini ve korkularını da şekillendirdi. Özellikle Balkan Savaşları ve Sevr Antlaşması ardından ortaya çıkan travmatik gelişmeler, sadece erken dönem Türkiye seçkinlerinin ideal devlet/toplum tasavvurlarını etkilemekle kalmadı. Bu trajik olaylar aynı zamanda hayatta kalmanın, yani devlet bekasının yeniden tanımlanmasında günümüze kadar gelen referans noktalarını oluşturdular. Türkiye devletinin, topraklarının ve vatandaşlarının iç ve dış tehditlere karşı korunması anlamında bekanın en güçlü zeminini oluşturdular. İkincisi, bu beka anlayışı, devletin ayrılmaz, tartışılmaz ve homojen olduğu iddia edilen sosyo-politik alanının belirlenmesinde de aktif rol oynadı. Dolayısıyla beka, hem fiziksel varlığın olmazsa olmazı olarak konumlandırdı; hem de Türkiye devleti ve toplumunun ontolojik güvenlik kodlarının vazgeçilmez bir unsuru haline geldi.

On yıllar boyunca adı bu şekilde anılmasa da beka nosyonu, Türkiye devleti ve toplumu için neredeyse iki ucu keskin bir kılıca dönüştü. Bir taraftan, devleti ve toplumu iç ve dış güçlerin tehditlerine karşı sürekli olarak tetikte tutan, hiyerarşik bir önceliğe evirildi. Dolayısıyla, beka kapsamına alınan herhangi bir eylem ya da taviz, devlete ihanet olarak kabul edildi ve bekaya tehdit olarak kodlanan her türlü siyasi tartışma/önerme ivedilikle susturuldu (Heper, 1976; Çelik, 2010). Bu durum zamanla modern Türkiye toplumunun geleceğe bakışını korku ve umut arasında bir yere, yani 'gri alana', sıkıştırdı; güçlü ve taviz vermeyen devlet mantığını bürokrasisinin yapı taşı haline getirdi (Heper, 1985: 39). Diğer taraftan beka, kendi kendine zarar veren, kronik bir 'güvensizlik sendromuna' dönüştü. Beka kavramına 'taviz verilmeksizin' duyulan bağlılık, demokrasi ve sivil özgürlükleri uzun yıllar boyunca kısıtladı. 2000'li yılların başında kısmen de olsa sorgulanmaya başlanan 'devletin bekası' kültürü özellikle yine Kürt Sorunu'nun çözümüne

yönelik adımlardan uzaklaştıkça tekrardan kendini üretmiş ve günümüzde otoriterleşmenin en ciddi rıza üretimi araçlarından biri olmuştur.

Toparlamak gerekirse, içeriği nasıl tanımlanırsa tanımlansın, kavram olarak beka bir yandan devletin ve toplumun hangi iç ve dış tehditlerle karşı karşıya olduğuna dair üretilmiş bir bilgi; öte yanda ise bu bilginin tarihsel pratiklerle sürekli yeniden üretilmesi sonucunda ortaya çıkan bir 'güvensizlik kompleksi'nin en meşru unsurudur. Dolayısıyla muhtelif yönleri olan son derece karmaşık ve dinamik bir olgudur. Bekayı siyasi rejimlerin ana hatlarını belirleyen ve rejimler arası geçişte köprü niteliği taşıyan 'organik bir kara kutu' olarak tasvir edersek sanırım yanılmış olmayız. Burada kritik olan nokta şudur: Türkiye siyasetindeki beka kodları, çeşitli güç merkezleri tarafından araçsallaştırılarak uzun yıllar boyunca adeta sömürülmüş ve zaman içinde ülkenin demokratik gelişimini engelleyen yapısal bir soruna dönüşmüştür. Bu çalışmanın yazım süreci, bu organik kara kutunun yukarıda kısaca ele alınan tarihsel referanslarla siyaseti belirlemeye devam ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Fakat bir farkı da belirtmekte fayda var. Bugünkü AKP rejimi bekadan gazaya dönüşmüş emperyal bir tahayyülü de kendisine misyon etmiş durumda. Özellikle Türk askeri-sınai kompleksinin gelişmesi ile özgüveni artan rejimin bir tür Osmanlıcı ve İslami savaş stratejisi olarak 'gaza' vizyonu ile hareket ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.¹⁰ Sonuç olarak fiziksel ve ontolojik anlamda bekasının sağlanması gereken varlığın devlet değil toplum olduğu gerçeğini hiç unutmamak gerekir. Bugünkü beka siyasetinin dayandığı tarihsel mirasın anlaşılması bu nedenle önemlidir; zira Carl Sagan'ın (1990) bir zamanlar dediği gibi, "kendi kendisiyle savaşan bir organizma ölüme mahkûmdur".

Sonnotlar

1- Dolayısıyla bu çalışmada beka sözcüğünün siyasal dilde ilk olarak ne zaman ve nasıl kullanıldığı gibi bir analiz yer almayacaktır.

2- Weberyen anlamda modern devlet, egemenlik alanı içindeki şiddet araçlarını kontrol etmekle kalmaz; aynı zamanda bekasını korumak için gerekli gördüğü durumlarda yıkıcı güç kullanır.

3- Bu noktada 1921 Koçgiri İsyanı ve 1937 Dersim İsyanı'nın bastırılmasına yönelik sert müdahaleler örnek olarak gösterilebilir.

4- Aslında Osmanlı yönetiminin otoritesi, 18. yüzyılda taşra seçkinlerinin (ayanların) özerkliklerini artırmasından sonra azalmaya başlamıştı.

5- 1911 Arnavut İsyanı (Sohrabi, 2018) bu ayrılıkçı hareketlere örnek olarak gösterilebilir.

6- Bunlara örnek olarak Osmanlı Kürdistan'ındaki 1880 Şeyh Ubeydullah İsyanı ve tüm Arap Yarımadası'nı kapsayan El-Thawra al-Arabiya İsyanı verilebilir.

7- Bu askeri grup, Tilly'nin yukarıdaki analitik çerçevede ifade edilen üçüncü noktasının iyi bir örneğini teşkil etmektedir. İlerleyen dönemde bu grup, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kilit siyasetçileri haline gelecekti; bunlara en iyi örnek olarak İzzettin Çalışlar ve Sakallı Nurettin Paşa verilebilir.

8- Bu isyanların en büyüğü 1921 Koçgiri İsyanı idi ve Cumhuriyet sonrası 1925 Şeyh Said isyanı ciddi kırılmalara sebebiyet verdi.

9- Mustafa Kemal, özellikle 1924'te hilafetin kaldırılması yönündeki radikal fikri nedeniyle, yakın çevresi tarafından yoğun eleştirilere maruz kaldı. Ancak, 1926'dan itibaren askeri ve siyasi alandaki muhalif sesleri susturdu ve otoritesini sağlamlaştırmayı başardı, bkz: Ahmad (1993). Toprak iddiası olmayan, reformların yavaş ilerlemesini savunan muhalefet gruplarını da karşısına aldı. Bu sert duruş aslında dönemin ontolojik güvenlik endişelerinin geniş kapsamını da gözler önüne sermektedir.

10- AKP iktidarı altında bekadan gazaya geçiş olgusunu yakın zamanda çıkacak olan başka bir çalışmamızda detayları ile tartışıyoruz. Bkz: 'From Beka to Ghaza? New Ontological Security Regime and Turkey's Neo-Imperial Bid in World Politics' *Alternatives*.

Kaynakça

Adisonmez U C (2019). When Conflict Traumas Fragment: Investigating the Sociopsychological Roots of Turkey's Intractable Conflict. *Political Psychology*, 40(6), 1373-1390.

Adisonmez U C ve Onursal R (2020). Governing Anxiety, Trauma and Crisis: The Political Discourse on Ontological (In)security after the July 15 Coup Attempt in Turkey. *Middle East Critique*, 29 (3), 291-306.

Adisonmez U C ve Onursal R (2022). "Strong, but Anxious State": The Fantasmatic Narratives on Ontological Insecurity and Anxiety in Turkey. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 19 (73), 65-79.

Ahmad F (1977). *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*, Londra: C Hurst & Co Publishers.

Ahmad F (1993). *The Making of Modern Turkey*. Londra: Routledge.

Akçam T (1995). Hızla Türkleşiyoruz. *Birikim Dergisi*, 71-72, 17-30.

574 Adisönmez U C, Al S (2024). Kitlesel Şiddet, Travma ve Hafıza: Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde 'Beka'nın İzini Sürmek. *Mülkiye Dergisi*, 48(3), 551-579.

- Akçam T (2019) *Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması: Sessizlik, İnkâr ve Asimilasyon: Sessizlik, İnkâr ve Asimilasyon*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçam T (2002). Türk ulusal kimliği üzerine bazı tezler. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik*, 4, 53-62.
- Akdeniz E ve Göker E (2011). The Historical “Stickiness” of Nationalism Inside Turkey’s Political Field. *Turkish Studies*, 12(3), 309–340.
- Al S (2019). *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York: Routledge.
- Al S (2021). Kurdish Self-Determination, Turkish Anxiety: The Making of the Republican Raison D’état. *Nubihar Akademi*, 4 (16), 169-185.
- Al S (2023). ‘Turkey and the Middle East: From Defensive-Pragmatic Engagement to Offensive-Ideological Interventionism’. İçinde: A Özerdem ve A E Öztürk (der), *A Companion to Modern Turkey’s Centennial: Political, Sociological, Economic and Institutional Transformations since 1923*, Edinburgh University Press, 393–404.
- ATAM (2023). Türk Ordusu ve Türk Askeri. 27 Haziran. <https://www.atam.gov.tr/duyurular/turk-ordusu-ve-turk-askeri>. Son erişim tarihi, 13/08/2024.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III (1989). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Atmaca M (2019). Resistance to centralisation in the Ottoman periphery: the Kurdish Baban and Bohtan emirates. *Middle Eastern Studies*, 55 (4), 519–539.
- Arakon M (2014). Kurds at the Transition from Empire to Republic. *Turkish Policy Quarterly*, 13(1), 139–148.
- Arışan M (2016). Eternal Sunshine of an Obscure Mind: World War I, the Imperial Collapse, and Trauma Management in the New Turkish Republic. İçinde: Yavuz H ve Ahmad F (der), *War & Collapse*. Salt Lake City: The University of Utah Press, 1217-1239.
- Atatürk M K (1927). *Nutuk*. Ankara: Türk Tayyare Cemiyeti.
- Aydın S (2009). *Amacımız Devlet Bekası*. İstanbul: TESEV.
- Aykan M B (1993). The Palestinian question in Turkish foreign policy from the 1950s to the 1990s. *International Journal of Middle East Studies*, 25 (1), 91-110.
- Avedian V (2012). State Identity, Continuity, and Responsibility: The Ottoman Empire, the Republic of Turkey and the Armenian Genocide. *European Journal of International Law*, 23 (3), 797–820.
- Badie B ve Birnbaum P (1983). *The Sociology of the State*. Chicago: Chicago University Press.

Bali R N (2015). *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Barkey K (1997). Thinking about Consequences of Empire. İçinde: Barkey K ve Hagen M v (der), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building*. Boulder: Westview, 99–114.

Burbank J ve Cooper F (2010). *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*. Princeton University Press.

Çağlayan E (2014). *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*. İletişim Yayınları.

Çelik A B (2010). Turkey: The Kurdish Question and the Coercive State. İçinde: T Paffenholz (der), *Civil Society and Peacebuilding: Concepts, Cases, Lessons*, Boulder: Lynne Reiner, 153–179.

Çınar A ve Taş H (2017). Politics of Nationhood and the Displacement of the Founding Moment: Contending Histories of the Turkish Nation. *Comparative Studies in Society and History*, 59 (3), 657-689.

Dündar F (2021). *Hicret, Dîn ü Devlet: Osmanlı Göç Politikası (1856-1908)*. İletişim Yayınları.

Elphinston W G (1946). The Kurdish Question. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 22 (1), 91-103.

Giddens A (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. California: Stanford University Press.

Glyptis L (2008). Living up to the Father: The National Identity Prescriptions of Remembering Atatürk; His Homes, His Grave, His Temple. *National Identities*, 4, 353-372.

Göçek F M (2011). *The Transformation of Turkey: Redefining State and Society from the Ottoman Empire to the Modern Era*. Londra: I.B. Tauris.

Gülalp H (1994). Capitalism and the Modern Nation-State: Rethinking the Creation of the Turkish Republic. *Journal of Historical Sociology*, 7 (2), 155–176.

Harding C ve Lim C L (1999). The significance of Westphalia: an archaeology of the international legal order. İçinde: Harding C ve Lim C L (der), *Renegotiating Westphalia*, (1-23). Hague: Brill Nijhoff.

Heper M (1976). Political Modernization as Reflected in Bureaucratic Change: The Turkish Bureaucracy. *International Journal of Middle East Studies*, 7 (4), 507-521.

Heper M (1985). *Türkiye'de devlet geleneği*. Ankara: Doğu Batı.

Heyd U (1973). *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. İçinde: Menage V L (der), Oxford: Oxford University Press.

İnalçık H (1998). Turkey Between Europe and the Middle East. *Perceptions*, 3 (1), 1-7.

Innes A ve Steele B (2013). Memory, Trauma and Ontological Security. İçinde: Resende E ve Budryte D (der), *Memory and Trauma in International Relations*. London: Routledge, 15–30.

Kayalı H (2023) *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918*. Berkeley: Univ of California Press.

Keyder C (1997). The Ottoman Empire. İçinde: Barkey K ve Hagen M V (der), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building*. Boulder: Westview, 30–45.

Kinnvall C (2004) Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security. *Political Psychology*, 25, 741-767.

Kinnvall C (2017). Feeling ontologically (in)secure: States, traumas and the governing of gendered space. *Cooperation and Conflict*, 52 (1), 90–108.

Kinnvall C ve Mitzen J (2017). An introduction to the special issue: Ontological securities in world politics. *Cooperation and Conflict*, 52 (1), 3-11.

Kurt Ü ve Gürpınar D (2015). The Balkan Wars and the Rise of the Reactionary Modernist Utopia in Young Turk Thought and the Journal Türk Yurdu [Turkish Homeland]. *Nations and Nationalism*, 21 (2), 348-368.

Mango A (1999). Atatürk and the Kurds. *Middle Eastern Studies*, 35, 1–25.

Massicard E (2009). The Repression of the Koçgiri Rebellion, 1920-1921. *Online Encyclopedia of Mass*.

Violence. <https://sciencespo.hal.science/hal-03570167>. Son erişim tarihi, 13/08/2024

Mitzen J ve Larson K (22.08.2017). Ontological Security and Foreign Policy. <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-458;jsessionid=E9E51DF269FF9BC2C072ABAA69602E71>. Son erişim tarihi, 13/08/2024.

Olson R (1991). Five stages of Kurdish nationalism: 1880–1980. *Institute of Muslim Minority Affairs. Journal*, 12 (2), 391-409.

Putterman E (2010). *Rousseau, Law and the Sovereignty of the People*. Cambridge University Press.

Rumelili B (2015). Identity and Desecuritization: The Pitfalls of Conflating Ontological and Physical Security. *Journal of International Relations and Development*, 18 (1), 52-74.

Rumelili B ve Adisonmez U C (2020). Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişisine Dair Yeni Bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17 (66), 23-39.

Sagan C (03.08.2013). Cosmos: A Personal Voyage. https://www.youtube.com/watch?v=HjrmK8t6VYk&ab_channel=TheKubeTube. Son erişim tarihi, 13/08/2024.

Sasley B (2013). Remembering and forgetting in Turkish identity and policymaking. İçinde: Resende E ve Budryte D (der), *Memory and Trauma in International Relations*. Londra: Routledge, 154–168.

Şirin F S (2013). The Traumatic Legacy of the Balkan Wars for Turkish Intellectuals. İçinde: Yavuz M H ve Blumi (der), *War & Nationalism*. Salt Lake City: The University of Utah Press, 679-703.

Smith A (1991). *National Identity*. Nevada: University of Nevada Press.

Sohrabi N (2018). Reluctant Nationalists, Imperial Nation-State, and Neo-Ottomanism: Turks, Albanians, and the Antinomies of the End of Empire. *Social Science History*, 42 (4), 835-870.

Steele B J (2008). *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*, Londra: Routledge.

Tilly C (1975). Reflections on the History of European State-Making. İçinde: Tilly C (der), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press, 3-84.

Tilly C (1997). How Empires End. İçinde: Barkey K ve Hagen M V (der), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building*. Boulder: Westview, 1–12.

Tekeli İ ve İlkin S (1980). Kurtuluş Savaşı'nda Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları. *Bellekten*, (174), 301–345.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2022). Turkey's Perspectives and Policies on Security Issues. http://www.mfa.gov.tr/i_-turkey_s-security-perspective_-historical-and-conceptual-background_-turkey_s-contributions.en.mfa/. Son erişim tarihi, 13/08/2024.

Varvin S (2003). Trauma and its after-effects. İçinde: Varvin S ve Volkan V D. *Violence or Dialogue? Psychoanalytic Insights on Terror and Terrorism*. Londra: IPA, 206–217.

Volkan V D (1997). *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Volkan V D ve Itzkowitz N (2000). Modern Greek and Turkish identities and the psychodynamics of Greek–Turkish Relations. İçinde: Suárez-Orozco, M M ve Robben A C G M (der), *Cultures under Siege: Collective Violence and Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press, 227–247.

- Worringer R (2004). 'Sick Man of Europe' or 'Japan of the near East'? : Constructing Ottoman Modernity in the Hamidian and Young Turk Eras. *International Journal of Middle East Studies*, 36 (2), 207–230.
- Yavuz M H (2013). Warfare and Nationalism. İçinde: Yavuz M H ve Blumi I (der), *War & Nationalism*. Salt Lake City: The University of Utah Press, 31-84.
- Yeğen M (2009). "Prospective-Turks" or "Pseudo-Citizens:" Kurds in Turkey. *The Middle East Journal*, 63 (4), 597-615.
- Yeğen M (2017). Turkish nationhood: Civic and ancestral and cultural. *Nationalism and Ethnic Politics*, 23 (3), 318-339.
- Yeğen M (2022). Ethnopolitics to geopolitics: the Turkish State and the Kurdish question since 2015. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 50 (4), 943-961.
- Yumlu O (2024). Spring 1923: Turkey's failed constitutional moment. *Middle Eastern Studies*, 1–19.
- Zürcher E J (2014). *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. Londra: Bloomsbury Publishing.